

²³ Статути Великого князівства Литовського у 3-х томах / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Том 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 398 – 399.

²⁴ Меденцев А. Копні суди в Україні XIV – XVI ст. // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – Одеса, 2001. – С. 142 – 143.

²⁵ Горбань М. Копний суд над відьмою // Червоний шлях. – Харків, 1925 – № 8. – С. 146 – 147.

²⁶ ЦДІАУ у м. Львові. – Фонд 17 (Теребовлянський гродський суд). – опис 1. – спр. 112. – Арк. 121 зв.

²⁷ Bardach J. Sok, soczenie, prosoka. Studium o postępowaniu dowodowym w Wielkim Księstwie Litewskim oraz w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej // Czasopismo Prawno-historyczne. – Т. XXV. – zeszyt 1. – Warszawa, 1973. – S. 67.

²⁸ ЦДІА України у м. Львові. – Фонд 5 (Галицький гродський суд). – опис 1. – спр. 107. – Арк. 132 зв.

²⁹ Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349 – 1569 рр.). – Львів, 2009. – С. 283.

³⁰ ЦДІА України у м. Львові. – Фонд 5 (Галицький гродський суд). – опис 1. – спр. 145. – Арк. 50 зв.

³¹ Леонтович Ф. И. Областные суды въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ (окончаніе) // Журналъ министерства юстиціи. – 1910. – № 10. – С.-Петербургъ, 1910. – С. 95.

³² Кульчицький В. С., Тицик Б. Й. Історія держави і права України. – К.: Атіка, 2006. – С. 72.

³³ Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссією / Предсѣдатель Ю. О. Крачковскій. – Томъ XVIII. Акты о копныхъ судахъ. – Вильна, 1891. – С. 433.

³⁴ Яковлів А. Околиці (округи) копних судів XVI – XVIII в. в. на Україні // Життя і право. – 1929. – Число 1. – Львів, 1929. – С. 17–18.

³⁵ Іванишев Н. О древнихъ сельскихъ общинахъ в Юго-Западной Россіи. – Кієвъ, 1863. – С. 18–19.

³⁶ ЦДІА України у м. Києві. – Фонд 25 (Луцький гродський суд). – опис 1. – спр. 49. – Арк. 588.

Резюме

У статті аналізуються значення та сфери застосування терміна «копа» в українській юридичній термінології епохи Середньовіччя. Досліджуються норми тогочасного законодавства, в яких зафіксований цей термін.

Ключові слова: копа, грошова одиниця, копний суд, одиниця лічби, територіальна громада.

Резюме

В статье анализируются значения и сферы применения термина «копа» в украинской юридической терминологии эпохи Средневековья. Исследуются нормы тогдашнего законодательства, в которых зафиксирован этот термин.

Ключевые слова: копа, денежная единица, копный суд, единица счёта, территориальная община.

Summary

This article highlights the meaning and scope of the term "kopa" in the Ukrainian legal terminology, the Middle Ages, and also studied contemporary legal norms, in which he recorded.

Key words: «kopa», monetary unit, «kopa» court, tally, local community.

Отримано 2.12.2010

О. М. БОЛСУНОВА

Оксана Мілетіївна Болсунова, здобувач Київського університету права НАН України

ІНТЕГРАТИВНІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Вивчення проблематики сутності та значення юридичної відповідальності в контексті її принципів пов'язано з необхідністю багатоаспектного комплексного підходу до вивчення зазначених питань. Окремим блоком наукового дослідження юридичної відповідальності є проблематика методологічних засад принципів юридичної відповідальності. Ключовими аспектами функціонування будь-яких юридичних категорій та явищ є питання їх інтегративного вияву, відповіді на які нададуть змогу встановити особливості їх внутрішнього взаємозв'язку як системних явищ та категорій. Дослідження зазначених питань дасть змогу уявити особливості принципів юридичної відповідальності як явища, що:

- має внутрішньоузгоджений характер;
- може бути класифіковане на окремі різновиди.

Історіографія наукового дослідження інституту юридичної відповідальності має досить багатоаспектний характер та пов'язана з іменами таких вчених, як С. С. Алексєєв, Б. Т. Базилев, О. С. Іоффе, М. С. Кельман, О. Е. Лейст, О. Г. Мурашин, І. С. Самошенко, О. Ф. Скакун, М. С. Строгович, М. Х. Фарукшин та інших. Проте сьогодні питання юридичної відповідальності потребує ґрунтовного наукового переосмислення в контексті питань трансформації правопорушень, коригування сутності та призначення юридичної відповідальності тощо.

На підтвердження принциповості наукового дослідження інтегративних основ принципів юридичної відповідальності можна наголосити на деяких поглядах науковців. Зокрема, на думку Н. В. Вантєєвої, «сьогодні в юридичній науці традиційно вивчається сутність принципів юридичної відповідальності або досліджуються окремі принципи юридичної відповідальності. Проте виявлення лише природи принципів юридичної відповідальності не дає відповіді на більшість спірних питань щодо їх тлумачення та застосування. Сьогодні варто зробити акцент не стільки на природу принципів юридичної відповідальності, скільки на ті складні зв'язки, які існують в системі принципів юридичної відповідальності. Саме структурний аналіз принципів юридичної відповідальності дає можливість розкрити їх в контексті реальної реалізації, показати принципи не лише у статичній, а й у їх динамічній, в контексті юридичної діяльності. Це дасть змогу досягти стабільності та ефективності правозастосовної, правотворчої та інших видів юридичної практики в сфері правової відповідальності»¹. На думку автора, цілком справедливими є погляди вченої щодо необхідності вивчення не лише окремих принципів юридичної відповідальності, а й встановлення особливостей їх системних взаємозв'язків.

Підтверджує погляди Н. В. Вантєєвої і О. М. Чураков, який зазначає, що «принципи юридичної відповідальності є складним комплексним явищем, що зумовлює дискусійність та неоднозначність поглядів вчених щодо їх системності та проблем реалізації. Тому завжди актуальними будуть ті наукові юридичні дослідження, які зможуть встановити особливості принципів юридичної відповідальності як явища, що має внутрішню будову, а також як явища, що мають практичний характер реалізації у процесі здійснення відповідної юридичної діяльності»².

П. В. Глаголев справедливо зазначає про те, що «зміст юридичної відповідальності та сутність її системних взаємозв'язків з іншими засобами (різновидами) державного примусу зумовлюються її унікальністю як інтегративною (комплексною, системною) категорією правової науки. Саме сукупність критеріїв оцінювання юридичної відповідальності (в тому числі і за критеріями системи принципів та правових процедур реалізації юридичної відповідальності – О. Б.) як загальнотеоретичного міжгалузевого інституту дає змогу:

- встановити спрямованість юридичної відповідальності на регулювання та охорону суспільних відносин;
- з'ясувати порядок здійснення правозастосовної діяльності;
- визначити функціональне призначення юридичної відповідальності;
- охарактеризувати зв'язок функцій юридичної відповідальності із функціями права;
- проаналізувати наслідки застосування юридичної відповідальності»³.

Погоджуючись із цією точкою зору, варто додати, що принципове значення в юридичній науці набувають наукові дослідження державно-правових явищ та категорій в контексті їх інтегративних засад, що дає змогу уявити предмет наукового дослідження у вигляді певної системи або кількох систем, елементи якої та самі системи взаємопов'язані. Таким чином вивчення принципів юридичної відповідальності в контексті системних (інтегративних) основ дасть змогу з'ясувати особливості принципів юридичної відповідальності як загальнотеоретичного інституту.

Структура принципів юридичної відповідальності являє собою таке розташування її основних елементів та зв'язків, що забезпечує цілісність цієї системи, збереження об'єктивно необхідних властивостей та функцій при впливі на різноманітні фактори реальної дійсності⁴.

В основу розуміння принципів юридичної відповідальності в юридичній літературі закладено засади розуміння юридичної відповідальності в цілому. Зокрема, ключовою ідеєю (основою) відповідальності є те, що вона націлена на забезпечення соціального регулювання та контролю за поведінкою людей у суспільстві; пов'язана із обов'язком особи звітувати про свої дії та взяти на себе вину за можливі наслідки⁵; виявляється у необхідності особи відповідати за свої дії та бути відповідальним⁶.

Справедливим є висновок В. М. Дубінчак про те, що проблематика феноменології юридичної відповідальності, в тому числі й інтегративних засад принципів юридичної відповідальності, має неоднозначний різновекторний характер розуміння в юридичній літературі: «сутність юридичної відповідальності має багатаспектний характер та визначається різноманітними виявами як засобу впливу на суспільство та суб'єктів, що дає змогу виокремити подвійну правоохоронну сутнісну природу юридичної відповідальності як:

- 1) форми вияву охоронної функції держави та права, що націлена на охорону суспільних відносин та недопущення правопорушень;
- 2) засобу гарантування та здійснення правоохоронної діяльності уповноваженими правоохоронними органами держави»⁷.

Таким чином, можна говорити про такі вихідні засади (принципи) юридичної відповідальності, як законність, спрямованість на охорону суспільних відносин, гарантованість правоохоронної діяльності.

У свою чергу Б. Л. Назарова в якості засадничих основ юридичної відповідальності наголошує на такому:

- юридична відповідальність передбачає правомірну поведінку;
- юридична відповідальність органічно пов'язана із почуттям боргу перед суспільством;
- юридична відповідальність виступає в якості сили, що запобігає правопорушенню шляхом вироблення навичок і звичок правомірної поведінки»⁸.

Отже, вчені наголошують на тому, що юридична відповідальність пов'язана із об'єктивними засадами, тобто забезпечує запобігання правопорушенню, а також із суб'єктивними засадами – передбачає правомірну

поведінку та походить від почуття боргу перед суспільством. Тому в даному разі наявний взаємозв'язок об'єктивних та суб'єктивних засад реалізації юридичної відповідальності.

На думку С. М. Івахненко, до ключових принципів юридичної відповідальності доцільно віднести принципи забезпечення соціального порядку та внутрішньої єдності правової системи⁹. Проте, на думку автора, назви цих принципів доцільно уточнити, оскільки їх зміст більш властивий функціям юридичної відповідальності. В контексті принципів варто зазначати принцип результативності, у змісті якого розглядати забезпечення соціального порядку та внутрішньої єдності правової системи як результат функціонування інституту юридичної відповідальності. Окрім того, вчена виокремлює такі принципи юридичної відповідальності, як: а) невідворотність відповідальності; б) законність; в) відповідальність лише за винні діяння; г) справедливість; д) доцільність; є) гуманність; ж) індивідуальність відповідальності¹⁰.

Варто зазначити, що, формулюючи поняття «юридична відповідальність», в основу його розуміння вченими закладено системний характер принципів юридичної відповідальності, зокрема: нормативно-правова врегульованість відносин між порушником права та державою в особі її правочинних органів; націленість на охорону правопорядку та виправлення правопорушника¹¹; обов'язковий характер поведінки суб'єкта правопорушення щодо необхідності пережити несприятливі наслідки¹²; особлива форма реакції держави на правопорушника і ті діяння, які правопорушник скоїв¹³; націленість на боротьбу з правопорушеннями та засіб забезпечення правомірної поведінки¹⁴; невідворотність наслідків на протиправні дії (бездіяльність) особи, яка порушила суб'єктивні права іншої особи або інтереси всього суспільства чи держави, що закріплені в нормах права та охороняються державою¹⁵.

Підсумовуючи вищезазначене, автор вважає, що системні засади принципів юридичної відповідальності виявляються у такому:

– по-перше, принципи юридичної відповідальності є складним системним явищем, оскільки складаються із певної сукупності ідей та правил, які націлені на забезпечення єдиних засад встановлення та реалізації юридичної відповідальності;

– по-друге, принципи юридичної відповідальності можуть бути класифіковані на окремі різновиди, що дає змогу дійти висновку про їх багатогранний характер – всебічно забезпечують комплексний правовий вплив на суб'єктів права;

– по-третє, принципи юридичної відповідальності є взаємопов'язаними, що відображено у їх одночасній реалізації, комплексному застосуванні та несуперечності один одному;

– по-четверте, системність принципів юридичної відповідальності реалізується завдяки системі послідовних правових процедур реалізації юридичної відповідальності.

Беручи за основу наведені погляди, на думку автора, доцільно їх узагальнити та запропонувати їх характеристику. Отже, до системи принципів юридичної відповідальності відносяться такі:

1) законність, що передбачає можливість визнання діяння правопорушенням лише за умови, якщо воно передбачене законом саме як протиправне; якщо цей закон вступив у законну силу та його зміст є оприлюдненим. Законність відповідальності виявляється у таких аспектах: у застосуванні міри відповідальності у межах та формах, встановлених законом; у наявності процесуальних вимог застосування відповідальності; у можливості оскарження і спростування незаконних дій та рішень в процесі покладення відповідальності; у можливості недопущення зловживань і помилок при застосуванні матеріальних та процесуальних норм;

2) співрозмірність тяжкості правопорушення та міри юридичної відповідальності, що забезпечує недопущення жорстоких нелюдських покарань та таких покарань, що принижують людську гідність;

3) принцип справедливості, що забезпечує відповідність права в цілому та передбачених у ньому санкцій рівню соціальної справедливості суспільства. Справедливість відповідальності пов'язана із: відсутністю зворотної сили закону, що встановлює чи посилює відповідальність; необхідністю поновлення прав та інтересів, що порушені в результаті скоєння правопорушення; врахуванням усіх обставин, що обтяжують та пом'якшують відповідальність; можливістю в окремих, передбачених законом випадках, звільнити особу від несення відповідальності;

4) принцип обґрунтованості відповідальності, котрий передбачає об'єктивне дослідження обставин справи, збирання та всебічне оцінювання доказів, доведення наявності факту правопорушення до ступеня вини конкретної особи, визначення можливості застосування санкції правової норми, встановлення певної міри впливу відповідно до санкції правової норми та з урахуванням конкретних обставин справи і особистості правопорушника;

5) принцип змагальності, що забезпечує справедливість процесу притягнення до відповідальності та захист прав звинуваченого, змістом якого є система вимог щодо: встановлення вини правопорушника органом держави; неможливість тиску на суб'єктів права; права відмовитись від давання свідчень як щодо себе, так і щодо родичів; невинуватості особи до тих пір, поки її вина не буде доведена у встановленому законом порядку та рішенням суду; можливості оспорювати як факт правопорушення, так і його правову оцінку;

6) принцип забезпечення права на захист, котрий закріплює її справедливість шляхом встановлення процесуальних прав притягнутого до відповідальності, які забезпечують можливість знати, в чому полягає звинувачення, оспорювати його, брати участь у дослідженні обставин справи, користуватися допомогою адвоката, оскаржити застосування запобіжних засобів, рішення у справі та порядок його виконання тощо;

7) принцип невідворотності юридичної відповідальності, котрий забезпечує караність кожного факту вчинення правопорушення;

8) принцип своєчасності юридичної відповідальності, котрий означає можливість притягнення правопорушника до відповідальності протягом строку давності;

9) принцип гуманізму, котрий забезпечує можливість повного чи часткового звільнення від застосування санкції у разі добровільного відшкодування збитків, щирого каяття, коли порушник своєю поведінкою довів факт виправлення. Засоби впливу, що застосовують до порушника, не мають принижувати його гідність та порушувати його права;

10) принцип доцільності, котрий виявляється у досягненні мети юридичної відповідальності шляхом відповідності обраної щодо правопорушника міри впливу, індивідуалізації засобів покарання залежно від ступеня суспільної небезпеки скоєного, особливостей особи правопорушника та обставин скоєння правопорушення. Доцільність виявляється й у наданій законом можливості державному органу обрати з передбаченої санкції норми найдоцільнішої у конкретних умовах міри впливу;

11) принцип індивідуалізації покарання, котрий надає можливість забезпечити покладення відповідальності на винну особу та несення цієї відповідальності нею особисто. Реалізація цього принципу зумовлює необхідність персонального визначення суб'єктів правопорушення, нормативне закріплення переліку обставин, що поліпшують і обтяжують відповідальність, та чітке визначення правового статусу всіх суб'єктів права;

12) відповідальність за винні діяння забезпечує врахування ступеня усвідомлення особою неприпустимості своєї поведінки та спричинених нею негативних наслідків. Невинна особа не може бути притягнута до відповідальності. Винність правопорушника доводиться у різних галузях по-різному. Так, у межах кримінального права діючий принцип презумпції невинуватості забезпечує покладення тягаря доказування на спеціальні органи і до доведення цієї вини судовими органами особа вважається невинною. У сфері цивільних правовідносин діє протилежний принцип і особа передбачається винною, доки не доказане зворотне. У цій самій галузі діє принцип відповідальності без вини (наприклад, відповідальність власника джерела підвищеної небезпеки).

Варто зазначити, що перелічені принципи юридичної відповідальності мають загальний характер, тобто притаманні всім видам юридичної відповідальності та відображають специфіку природи і сутності державного примусу в цілому.

¹ Вантеева Н. В. Принципы юридической ответственности (структурно-функциональный анализ): Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н. В. Вантеева. – Нижний Новгород, 2005. – С. 3–4.

² Чураков А. Н. Принципы юридической ответственности: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. Н. Чураков. – Волгоград, 2000. – С. 5.

³ Глаголев П. В. Юридическая ответственность в системе мер государственного принуждения: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / П. В. Глаголев. – Саратов, 2007. – С. 6.

⁴ Вантеева Н. В. Вказана праця. – С. 15.

⁵ Словарь русского литературного языка. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – Т. 8. – С. 9.

⁶ Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – 1990. – С. 345.

⁷ Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти та засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. М. Дубінчак. – К., 2010. – С. 179.

⁸ Назаров Б. Л. Социалистическое право в системе социальных связей. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 248.

⁹ Ивахненко С. Н. Юридическая ответственность в современном российском праве: проблемы правопонимания: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С. Н. Ивахненко. – Ставрополь, 2005. – С. 9.

¹⁰ Там само. – С. 12.

¹¹ Енікєєв М. Юридична відповідальність / М. Енікєєв // Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10-ти т. / [відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. І. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – Т. 1. – 2003. – С. 1055.

¹² Оніщенко Н. Юридична відповідальність (визначення) / Н. Оніщенко // Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / [відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. І. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – Т. 1. – 2003. – С. 1055.

¹³ Олійник А. Юридична відповідальність (підстави для притягнення та звільнення) / А. Олійник // Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / [відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. І. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – Т. 1. – 2003. – С. 1057.

¹⁴ Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / [под общ. ред. проф. В. С. Нерсисянца]. – М.: НОР-МА ИНФРА-М, 1999. – С. 490.

¹⁵ Базылев Б. Т. Государственное принуждение и правовые формы его осуществления в советском обществе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Б. Т. Базылев. – К., 1968. – С. 14.

Резюме

У статті проведено дослідження питань системності юридичної відповідальності, обґрунтовано авторську класифікацію принципів визначення юридичної відповідальності та надано їх характеристику.

Ключові слова: юридична відповідальність, принципи юридичної відповідальності.

Резюме

В статті автором проведено дослідження питань системності юридичної відповідальності, обґрунтована авторська класифікація принципів юридичної відповідальності і дана їх характеристика.

Ключевые слова: юридическая ответственность, принципы юридической ответственности.

Summary

In the article an author is conduct research of questions of concept and essence of principles of legal responsibility, author determination of concept «principles legal responsibility» is grounded, the signs of principles of legal responsibility are selected.

Key words: legal responsibility, principles legal responsibility.

Отримано 30.12.2010

О. М. ВОЛКОВА

Олена Миколаївна Волкова, аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ОСОБИ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ

Питання соціальних прав особи привертає в останні роки все більше уваги науковців. Доктор юридичних наук, професор, суддя Конституційного суду у відставці М. Козюбра підкреслює, що проблема природи соціальних прав та механізмів їх реалізації і захисту є однією із найдискусійніших у правовій теорії та практиці, а необхідність звернення до цих питань надзвичайно актуальна, оскільки на пострадянському просторі в трактуванні природи соціальних прав та їх місця в системі прав людини за останнє десятиліття відбулися настільки значні метаморфози, що без їх оцінки і вироблення власної позиції просування вперед неможливе.

Такі вчені, як Н. В. Балабанов, А. С. Головін, І. Годованець, В. С. Журавський, А. П. Заєць, С. О. Кириченко, М. І. Козюбра, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, Ю. В. Романенко, А. О. Селіванов, Н. С. Сидоренко, С. С. Скрипнюк, М. В. Хавронюк, Ю. С. Шемшученко, І. В. Яковюк та ін. присвятили дослідженню соціальних прав значну увагу в своїх працях.

Наукові дискусії стосовно природи соціальних прав ведуться донині і всіх аргументів ще не вичерпано. На сьогодні потребують додаткового дослідження питання поняття, сутності та особливостей соціальних прав особи, співвідношення їх з іншими групами прав.

Дослідження вищезазначених питань перш за все слід почати із з'ясування сутності поняття «соціальне». Так, більшість наукових дисциплін використовує поняття «соціальне», «соціальність».

Під «соціальним» розуміють сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтегровану індивідами чи спільнотами в процесі спільної діяльності, у конкретних умовах і, яка виявляється в їх стосунках, у ставленні до свого місця в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя. Будь-яка система суспільних відносин (економічних, політичних та інших) виявляє ставлення людей один до одного і до суспільства, тому кожна має чітко виражений соціальний аспект¹.

Зустрічається у літературі і поняття «соціальності» як сукупності набутих людиною якостей, що забезпечують її здатність існувати у суспільстві та виконувати різноманітні соціальні функції у складі різних груп, виступаючи при цьому не стільки як суверенна особистість, скільки як виразник інтересів конкретних спільнот, вирішувати протиріччя, що виникають на користь не частини (індивіда), а цілого (соціуму)².

Під соціальною сферою розуміють область виробництва та відтворення людини як соціальної, біологічної та духовної істоти. Цю сферу утворюють стійкі великі групи людей (соціальні спільноти) та відносини між ними, оскільки кожна з цих груп захищає свої інтереси³.

Алан Г. Джонсон для тлумачення поняття «соціальне» використовує слушне порівняння. На його переконання, абсолютно всі люди відчувають потребу в їжі, але ця потреба не робить індивідів соціальними. Культурні ідеї, які впливають на вибір, що їсти, як і коли їсти, робить ці аспекти їжі соціальними. Так само голод, голодування і ситість не є соціальними навіть, якщо вони стосуються мільярдів людей. Але економічні, політичні та інші соціальні домовленості, внаслідок яких багатство, прибуток і доступ до їжі розподілені, надають цим людським умовам глибокий соціальний зміст⁴.

Таким чином, сутність поняття «соціальне» зводиться до наступного: 1) обов'язково це взаємодія; 2) наявність мінімум двох суб'єктів, між якими ця взаємодія існує; 3) результатом взаємодії є благо на користь «всіх», а не окремої особи. Враховуючи вищевикладене доцільно перейти до розгляду соціальних прав особи.

У сучасній енциклопедичній літературі під соціальними правами розуміють «сукупність конституційних прав людини (або лише громадян конкретної держави), що дають їй можливість претендувати на отримання